

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Diskussie — Parlement, politiek en kiezer

Westendorp, P.H. van

Citation

Westendorp, P. H. van. (1966). Diskussie — Parlement, politiek en kiezer. *Acta Politica*, 2: 1966/1967(1), 69-74.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451099>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451099>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

tot de vraag welk soort systeem onder bepaalde omstandigheden de beste kansen maakt. Men kan deze vraag ook anders formuleren en vragen welke kansen een bepaald systeem onder bepaalde voorwaarden heeft. Daarbij gaat men in zeker opzicht een stap verder dan Easton als hij zich afvraagt hoe het komt dat politieke systemen onder crisisonstandigheden kunnen blijven voortbestaan, omdat men dan onderscheid maakt tussen verschillende soorten systemen onder uiteenlopende omstandigheden.

Voorlopig lijkt het echter het meest urgent om het schema van Easton nader uit te werken en operationeel te maken. Daarbij verdient het wellicht de voorkeur om te beginnen met een poging om dit te doen aan de hand van een systeem dat ons beter bekend is dan ver verwijderde federaties. Wij hopen dan ook in het komende jaar een dergelijke poging met betrekking tot Nederland te wagen.

DISKUSSIE

PARLEMENT, POLITIEK EN KIEZER

antwoord van het IPM — P. H. van Westendorp

Het artikel¹ Parlement, Politiek en kiezer, waarin een eerder door het Instituut voor Psychologisch Markt- en Motievenonderzoek ingesteld onderzoek naar de houding tegenover het Parlement² ter sprake komt, vraagt om commentaar van onze kant.

Men hoeft niet eens een oppervlakkige lezer te zijn, om uit het artikel van Daudt en Stapel te konkluderen: resultaat en methode van het door het IPM ingestelde onderzoek waren ondeugdelijk... wij hebben het beter gedaan. Dat deze interpretatie voor de hand ligt, blijkt o.a. uit de commentaren op de NIPO-enquête in de bladen Trouw (12/5 1966) en het Handelsblad (13/5 1966). Er is voor ons dus alle reden voor een rechtzetting.

De 'fout' in de IPM-methode

In een door de schrijvers niet geciteerd, uitvoerig artikel in de Sociologische Gids³ hebben wij een uitvoerige beoordeling gegeven van het door ons ingestelde onderzoek. Deze beoordeling kwam o.a. tot stand aan de hand van een analyse van het materiaal, dat indertijd verkregen werd bij een vooronderzoek dat werd ingesteld voor de eigenlijke 'parlement-enquête'.

Aangezien niet iedereen op de hoogte zal zijn met de opmerkingen die daar werden gemaakt, vatten wij de resultaten nog eens samen:

(a) De 'houding tegenover het Parlement' blijkt twee twee dimensies te hebben (ten minste!), waarvan er één betiteld kan worden als 'fundamenteel anti-parlementarisme' en de ander als 'politieke procedure motivatie'.

In het eerste geval is er sprake van een negatieve houding tegenover *het bestaan* van het parlement, terwijl in het tweede geval de bezwaren zich meer richten tegen de werkwijze. Fundamenteel anti-parlementarisme impliceert bezwaar tegen de werkwijze, doch het omgekeerde is beslist niet waar.

(b) Bij eerste rapportering ging het IPM er vanuit, dat fundamenteel anti-parlementarisme werd gemeten, terwijl in feite de attitude-schaal volgens Guttman, die werd gehanteerd, de politieke procedure motivatie meet.

(c) Toegegeven heeft het IPM dus, dat de uitgangshypothese bij het onderzoek onvolledig was (er werd uitgegaan van uni-dimensioneel anti-parlementarisme) terwijl de betiteling van het onderzoek niet juist werd gekozen.

(d) Er bestaat evenwel ook na zorgvuldige analyse geen reden om te twijfelen aan de meting van de 'attitude-komponent' der politieke procedure motivatie.

Het is alleen maar jammer, dat Daudt en Stapel bij hun onderzoek en de rapportering daarvan wel rekening hebben gehouden met een antwoord op de kritiek dat wij in het voorjaar van 1965 toezonden aan de Pers en aan verschillende Instellingen, doch niet met de veel belangrijker post-analyse van het enquête-materiaal. Evenals wij, zijn deze onderzoekers ervan uitgegaan, dat

¹ Daudt H. en Stapel J., Parlement, Politiek en kiezer. *Acta Politica* I, afl. 1/4 1965/1966.

² *Onderzoek naar de houding van de Nederlander tegenover het Parlement*. Openbaar IPM rapport, jan. 1965, Schiedam.

³ Westendorp, Drs. P. H. van, Verslag van een onderzoek naar de houding tegenover het Parlement. *Soc. Gids* XII/6 nov./dec. 1965.

'de houding' tegenover het parlement unidimensioneel is, anders dan wij zijn zij niet in de gelegenheid, dit fenomeen te doorzien in het door hen verzamelde materiaal.

De meting van Daudt en Stapel

Het onderzoek van Daudt en Stapel (uitgevoerd door het NIPO) bestaat uit verschillende onderdelen:

- a. Enkele zogenaamde aanvulzinnen: 'Het Parlement in Nederland is...'; 'Het werk dat in de tweede kamer wordt verricht is...' en 'De leden van de Tweede Kamer zijn...'
- b. Oordeelsvragen over het werk van tweede kamerleden, over het salaris van tweede kamerleden en over de werking van het parlementaire stelsel.
- c. Vragen over het parlement als instelling en over de houding er tegenover.
- d. Onderzoek naar de politieke kennis van de ondervraagden.
- e. Onderzoek naar het gevoel van politiek zelfvertrouwen.

Metingen (d) en (e) leveren ongetwijfeld interessante resultaten op, al vraagt men zich wel af, of 'politieke kennis' niet op te simpele wijze benaderd wordt door het laten opnoemen van het aantal kamerleden dat men kent en ook, of de gebruikte Guttmanschaal (quasi-schaal bij e) wel geïkt werd met behulp van onafhankelijk onderzoek bij een steekproef apart voor dit doel getrokken.

Vergelijkbaarheid met het IPM-onderzoek komt slechts in het geding bij de onderdelen a, b en c.

De invulzinnen

De na-analyse, uitgevoerd op het IPM-materiaal leverde, zoals reeds betoogd, als resultaat op, dat bij de 'houding tegenover het Parlement' tenminste twee dimensies in de attitude een rol spelen. Ons bleek, dat een negatieve houding tegenover politieke procedures (in de tweede kamer) veelvuldig voorkwam, doch een negatieve houding tegenover het Parlement als instelling in zeer beperkte mate (wij vonden hier hetzelfde resultaat als Daudt en Stapel).

Het bestaan nu van twee dimensies bij de houding leert ons, dat wij bij bepalingen van houdingen op dit punt zeer voorzichtig moeten zijn. Immers als wij niet *te voren* bepalen, of een 'bewering', aanvulzin of vraag genomen als testmateriaal één of beide dimensies vertegenwoordigt, weten wij niet precies, wát we nu eigenlijk aan het meten zijn. Aangezien respondenten de neiging hebben in het ene geval zeer positief te reageren en in het andere geval vrij negatief verwacht men, dat bij een gemengde item het resultaat tussen de zuiver dimensionele metingsresultaten in komt te liggen. Anders gezegd: de politieke procedure motivatie wordt gunstiger voorgesteld dan zij in feite is.

Beschouwing van de invulzinnen gebruikt door NIPO leert ons, dat de existentiële dimensie bij de beantwoording zeer waarschijnlijk in het geding geweest moet zijn.

'Zinsaanvulling' op zich zelf vormt een veel gebruikte, en waardevolle testmethode bij het psychologisch marktonderzoek. Er is echter alle reden, om ten aanzien van de interpretatie van de resultaten als 'mening' of 'houding' de nodige voorzichtigheid in acht te nemen.

In onze praktijk ontmoeten wij regelmatig de volgende moeilijkheden:

- beoordeling van de gevoelsinhoud van antwoorden berust bij de codeur en vormt een nogal subjektieve aangelegenheid. (waarom b.v. de aanvulling 'moeilijk' bij de zin 'het werk dat in de Tweede Kamer wordt verricht is...' wordt gecodeerd als 'positieve houding' ontgaat ons ten ene male).
- er is geen maatstaf voor oordelen die ten dele positief en ten dele negatief zijn, noch heeft de respondent de neiging bij aanvulzinnen zijn antwoord te nuanceren.
- dieper gelegen motivatie of houdingen kunnen bij aanvulzinnen in het

geding zijn, doch dit is dikwijls helemaal niet het geval. Zo worden de aanvulzinnen dikwijls bepaald door zeer frequent voorkomende zinsverbanden, zonder dat daaruit een oordeelsdimensie bij de ondervraagde blijkt: vgl. de aanvullingen bij een zin als 'het bier is weer...'

- zinsaanvulling leidt volgens onze ervaring vrij dikwijls tot een antwoord volgens bepaalde sociale normen waarbij meer gereageerd wordt op een perifeer, verbaal niveau dan vanuit een eigen houding.

Alle bekende auteurs op het terrein van het psychologisch marktonderzoek bevelen 'zinsaanvulling' aan als een waardevolle onderzoeksmethode, de meeste van hen nemen daarbij echter wel degelijk bepaalde restricties op. Zo wijst G. H. Smith⁴ er op, dat het noodzakelijk is aanvulzinnen die in niet-klinisch onderzoek worden gebruikt te pre-testen, terwijl andere auteurs opmerken, dat aanvulzinnen vooral hun toepassing horen te vinden bij het psychologische interview, doch dat men daarbij steeds behoefte heeft aan een 'batterij' van dergelijke zinnen omdat één of twee exemplaren slechts een gebrekkig inzicht kunnen leveren.

Een ander punt genoemd bij verschillende auteurs is, dat aanvulzinnen dikwijls verschillende resultaten geven al naar de mate, waarin de zin 'persoonlijk' of 'onpersoonlijk' is geformuleerd.

'Since it is likely that the two types of beginnings establish different frames of reference for the respondent, it would seem wise to use both in exploring most consumer topics'.

en

'Information elicited from the responses to a few incomplete sentences cannot of course, be taken as conclusive evidence in most studies; it needs to be cross-checked against information gained in other ways'. (Smith).

Het lijkt ons, dat op grond van eigen ervaringen en op grond van een uitgebreide rapportering in de literatuur gesteld moet worden, dat met aanvulzinnen in enquêtes de nodige voorzichtigheid betracht moet worden: de techniek lijkt veel simpeler dan hij is, en is in feite meer op zijn plaats in het oriënterend psychologisch onderzoek.

Samenvattend: op verschillende gronden moet de houdingsmeting met behulp van aanvulzinnen zinnen verworpen worden als betrouwbare bron van informatie met betrekking tot het onderwerp waar het hier om gaat.

Oordelen over verschillende aspecten

Bij het IPM-onderzoek gingen wij er van uit, dat het gebruikelijke 'één vraag opinie onderzoek' een verwerpelijke onderzoeksmethode vormt (voor welke meting dan ook). Deze 'metingen' leveren steeds een onbetrouwbaar beeld op, omdat met behulp van de enkele vraag meestal een onvoldoend of willekeurig referentiekader wordt gegeven aan de ondervraagde. Te weinig wordt daarbij beseft dat een opinie in functionele relatie staat tot de sociale omgeving waarin hij wordt geuit en dat bovendien de uitspraak van de ondervraagde bijzonder afhankelijk is van het referentiekader waarin de vraag wordt gepresenteerd. De praktijk leert dan ook steeds weer, dat opinies variëren met de vraagstellingen.

De IPM-beweringen bevatten verschillende referentiekaders, de Tweede Kamer wordt erin van verschillende kanten benaderd (pressure groups, tijd verdoen, belang van het werk voor welvaart, persoonlijk oordeel over mensen etc.). De houding tegenover het Parlement (of tegenover de politieke procedure) wordt niet door de ondervraagden direct aangegeven, doch wordt op grond van analyse van het *gehele materiaal* door de onderzoeker bepaald.

⁴ Smith, G. H. *Motivation Research in advertising and marketing*. 1954. Mc.Graw Hill NY.

In het onderzoek van Daudt en Stapel wordt op enkele aspecten een vraag gesteld, doch een meer gekompliceerde analyse wordt daarbij vermeden.

Bij de NIPO-methode hangt bovendien veel af van de beoordeling der mogelijke antwoordcategorieën door de ondervraagden. Het lijkt ons, dat althans een deel van de tamelijk goed — groep heel best kan samenvallen met onze 'tamelijk negatief' categorie van antwoorden die *na* analyse werd benoemd. Wat is voor een ondervraagde precies het onderscheid tussen 'tamelijk goed' en 'tamelijk slecht'. Is b.v. een auto, die betiteld wordt met 'tamelijk goed' niet tevens steeds ook 'tamelijk slecht'?

In feite komen bij NIPO in dit onderdeel van de vragenlijst slechts twee aspecten aan bod: 'werk van Tweede Kamerleden in het algemeen' en 'salaris'. Omtrent het laatste aspect kan niet veel gezegd worden, de ondervraagden konden het salaris beoordelen als te hoog, tamelijk hoog, tamelijk laag of te laag en hierbij wordt natuurlijk op geen enkele wijze duidelijk, in hoeverre 'tamelijk hoog' een negatief of positief oordeel inhoudt.

Ook met het oordeel over 'het werk' kunnen we niet gelukkig zijn: werk heeft tal van aspecten (ijver, resultaat etc.), iemand die overwegend negatief staat tegenover politieke procedures kan best menen, dat kamerleden vlijtig zijn als de mieren, doch dat betekent nog niet, dat hij eveneens meent, dat dit werk een zinvol resultaat oplevert. Overigens zij vermeld, dat ook bij het IPM-onderzoek de antwoorden op de zin: 'Ik heb de indruk dat leden van de Tweede Kamer over het algemeen hard werken' slechts in geringe mate samenhangen met de faktor der politieke procedure motivatie. Anders gezegd: het harde werken gelooft men wel (IPM 18% niet mee eens, 25% geen antwoord en 57% mee eens) doch in het resultaat van dit werk veel minder. (Het IPM resultaat wijst uit, dat men vooral sterk meent, dat kamerleden zich niet houden aan beloften e.d.).

Samenvattend: Bij twee vragen met behulp van de directe oordeelstechniek lijkt de ene vraag een irrelevant want niet interpreteerbaar antwoord op te leveren en de andere vraag wederom een te gesimplificeerd karakter te hebben om de 'meting' geloofwaardig te maken.

De werking van het parlementaire systeem

Dat bij deze vraag van Daudt en Stapel twee dimensies (de existentiële en de procedure component) door elkaar zullen spelen behoeft geen nader betoog. Bovendien relateert de onschuldig lijkende bijzin 'in ons land' de zaak zodat het antwoord geflatteerd kan zijn: natuurlijk zal men door deze bijzin op de gedachte aan andere systemen buiten 'ons land' kunnen komen (Frankrijk, Indonesië of wat dan ook) en dan is het geen wonder dat men het systeem 'bij ons' boordeelt als 'tamelijk goed', een antwoord waarvan wij de vaagheid reeds aantoonde.

Oordeel over het Parlement als instelling

Op dit punt bestaat een grote mate van overeenstemming tussen het IPM-onderzoek en het onderzoek uit Acta Politica. Dat blijkt uit de tabel die op blz. 47 Acta Pol. wordt gerapporteerd (IPM tabel) en uit tabel 4a. Beide onderzoeken maten hier dan ook dezelfde dimensie.

'De houding tegenover het parlement als instelling' werd ook benaderd met behulp van de zgn. Stapel-schaal (een rating scale die afgedrukt staat in Acta Pol. blz. 59). De vraag hierbij luidde: 'Wilt u ook nog eens op deze schaal aangeven hoe gunstig of ongunstig U staat tegenover het parlement?'. De schaal suggereert sterk, dat een negatief oordeel samenvalt met een score in de zwarte hokjes, en zo interpreteren de schrijvers dan ook. Er is alle reden om daarbij een vraagteken te zetten: voorzover wij de resultaten van Stapel-

schalen kennen is ons gebleken, dat de distributie der antwoorden al heel snel 'scheef' wordt, met een sterke concentratie in de drie of twee hokjes bovenaan de schaal, ook als de respondenten commerciële producten beoordelen waar zij tamelijk neutraal tegenover staan (b.v. niet-eigen merken). In hoeverre er hier sprake is van een werkelijk 74% positief oordeel laat zich dus niet afleiden uit de scores op zichzelf, maar kan beter bepaald worden aan de hand van vergelijking van resultaten op een aantal 'Stapel-schalen' waarbij neutrale objecten waren betrokken met deze uitkomst. Onze eigen ervaring met *andere soorten schalen* leert, dat deze uitkomst niet erg gunstig is.

Konklusie

De onderzoeken van Stapel en Daudt en van het IPM zijn grotendeels onvergelijkbaar. Ten aanzien van de houding van de bevolking tegenover de parlementaire procedure valt het resultaat van het IPM-onderzoek te prefereren want:

- op verschillende punten houdt het onderzoek van Stapel en Daudt geen rekening met de door ons aangetoonde meer-dimensionaliteit in de houding tegenover het Parlement
- de techniek der zinsaanvulling vormt bij de bepaling van houdingen op deze wijze toegepast geen betrouwbaar instrument
- andere vraagstellingen zijn niet voldoende voorzien van referentiekaders, niet zonder methodologische bedenkingen en ten aanzien van voorgecodeerde antwoordmogelijkheden niet voldoende interpreteerbaar
- indirecte afleiding van een houding als 'latente variabele' vormt naar onze mening een betere bepaling dan directe afleiding uit de eigen mening van de ondervraagde over die houding.

Wij vinden het plezierig, dat op dit terrein door onderzoekers verder wordt gewerkt en hebben trouwens zelf de noodzaak van voortgezet onderzoek meer dan eens onderstreept. Methodologisch vormt het werk van Stapel en Daudt naar onze mening echter eerder een stap terug dan één voorwaarts.

Het lijkt ons van belang, dat de toekomstige onderzoekers zich meer uitgebreid bezighouden met het probleem van de dimensionaliteit in de houding tegenover het Parlement én met het verband tussen houding en de belangrijkste referentiepunten. Er is vooral behoefte aan diepgaand onderzoek waarbij multivariante technieken worden toegepast bij analyse, terwijl ook het eigenlijke psychologische motivatie-onderzoek op zijn plaats zou zijn.

Wij schrijven dit neer op de dag na de Gemeenteraadsverkiezingen 1966. Naar onze mening blijkt uit de resultaten van die verkiezingen duidelijk, dat het anti-parlementarisme in onze zin (verzet tegen de politieke procedures) door ons zeker niet werd overschat. Het dunkt ons dat wat wij hebben gemeten juist de matige of sterke weerzin is tegen 'het gedoe van de politieke partijen of in de politiek' waarover men de ontevreden Koekoek-stemmer kan horen. Het heeft tegenover bepaalde verontrusten zin onze waarschuwing te herhalen, dat ook volgens ons onderzoek dit soort ontevredenheid géén voorkeur impliceert voor een niet-parlementair regeringssysteem.

door H. Daudt en J. Stapel

Wij hebben in ons artikel in *Acta Politica* duidelijk uiteengezet, dat het rapport van het I.P.M. — dat met zoveel ophef is gepubliceerd ter gelegenheid van een congres van het Genootschap voor Reclame — voor ons aanleiding is geweest voor een eigen onderzoek naar soortgelijke problemen. Het artikel dat de heer Van Westendorp in de *Sociologische Gids* heeft geschreven ter correctie van de fouten in het oorspronkelijk rapport, is verschenen toen ons onderzoek en het verslag daarvan gereed waren.

Blijkens zijn artikel in de *Sociologische Gids* en zijn hierboven gegeven commentaar, gaat de heer Van Westendorp uit van het misverstand, dat de validiteit van zijn materiaal toeneemt, als hij ijverig gaat rekenen met gegevens die zo vaag zijn, dat zij aanvankelijk tot een geheel onjuiste interpretatie aanleiding hebben kunnen geven.

De heer Van Westendorp zegt hierover: 'Toegegeven heeft het IPM dus, dat de uitgangshypothese bij het onderzoek onvolledig was (er werd uitgegaan van uni-dimensioneel anti-parlementarisme) terwijl de betiteling van het onderzoek niet juist werd gekozen'.

Wij menen echter, dat het niet alleen om de titel van het onderzoek gaat, maar om de gehele tekst waarvan de essentie in de titel werd weergegeven.

Onze criticus heeft blijkbaar een voorkeur voor het toepassen van ingewikkelde schaaltechnieken bij het onderzoek vanwege de methodologische vooruitgang. Naar onze mening hebben de verschillende technieken hun eigen plaats in diverse fasen van een onderzoekprogramma. Onderzoek op politiek gebied heeft nog een sterk exploratief karakter en in dat geval kan veelal worden volstaan met eenvoudige indicatoren, die het voor onze criticus zo verwerpelijke 'één vraag opinie onderzoek' oplevert. Wij zijn in deze opvatting gesterkt na lezing van de beschouwingen van de heer Van Westendorp.

Tenslotte zij opgemerkt, dat het ons volstrekt onduidelijk is wat de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen te maken hebben met de wisselende uitspraken van de heer Van Westendorp over het anti-parlementarisme.

STIKKER, D. U., *Memoires*. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis. Rotterdam enz. (Nijgh & van Ditmar), 1966. 359 p. f 29,50.

Deze herinneringen zijn een belangrijke bijdrage tot de kennis van de recente geschiedenis, in de eerste plaats van Nederland, maar ook van Europa, van het Atlantisch Verbond en daarmee van de wereldverhoudingen. Nederland was trouwens sinds de tweede wereldoorlog veel meer dan vroeger bij die verhoudingen betrokken, al dadelijk door de Indonesische kwestie.

In de memoires zien wij Stikker eerst als succesvol zakenman; dan, tijdens de oorlog, als directeur van Heinekens Bierbrouwerij genoodzaakt het Duitse leger van bier te voorzien, maar daarnaast grote risico's aanvaardend in de strijd tegen de bezetter en werkend aan de voorbereiding van de toekomst van ons land na de bevrijding. De werkgeversorganisaties waren ontbonden, na hun weigering samen te werken met het Arbeidsfront, maar met de reeds te voren ontbonden arbeidersorganisaties werkten zij ondergronds aan de oprichting van de Stichting van de Arbeid. Stikker heeft daarin — samenwerkende o.a. met Kortenhorst, De Bruyn, Kupers — naar het onlangs nog door De Bruyn gegeven getuigenis, de belangrijkste rol gespeeld. Vorm werd gegeven aan een samenwerking, die op het ogenblik veel van haar glans heeft verloren, maar die na de bevrijding van grote waarde is geweest voor de arbeidsvrede, zo noodzakelijk voor het herstel van ons geplunderde en gedeeltelijk verwoeste land, en voor sociale voorzieningen, in goed overleg tussen regering, werkgevers en werknemers.

Stikker schrijft, dat Schermerhorn in die jaren smalend zou hebben gesproken van 'het Gesticht van de Arbeid'. Dit moet een misverstand zijn. Schermerhorn zei mij, dat hij die uitdrukking nooit heeft gebruikt en in die tijd, toen ik voortdurend met hem in contact was, heb ik ze ook nooit van hem gehoord. Onlangs noemde hij de Stichting een van de weinige, in de oorlog voorbereide vernieuwingen, die, zij het verzwakt, in stand zijn gebleven.

In sommige kringen van de Nederlandse Volksbeweging, waar men betreurde dat de 'oude' vakcentrales waren herleefd en niet tot fusie gekomen, was er echter wel eens een neiging de Stichting te onderschatten en de Eenheidsvakbeweging te overschatten. Stikker stootte zich daaraan hevig. Hij zei mij indertijd, dat dit een van zijn motieven was voor de oprichting van de Partij van de Vrijheid; die, nadat Oud uit de P.v.d.A. was getreden en samenwerking zocht met de P.v.V., werd omgezet in de V.V.D.

In 1948 werd Stikker minister van Buitenlandse Zaken. Dit was aanvankelijk op verzet gestuit bij de P.v.d.A. De V.V.D. had de Indonesische kwestie gemaakt tot het hoofdpunt van haar verkiezingsactie, onder de leuzen: 'Hebt gij ook genoeg van Soekarno?' 'Het roer moet om'. De P.v.d.A., die de onderhandelingen met de republiek voortgezet wilde zien, meende, gezien het V.V.D. standpunt, dat bezwaarlijk een van de beide leiders 'lid van het Kabinet' kon worden, vooral als minister van Buitenlandse Zaken. De memoires van Stikker en de kritiek daarop van Oud in de pers, hebben nu meer licht, een merkwaardig licht, geworpen op de achtergrond van de propaganda. De leuzen waren niet afkomstig van de partijleiding, maar van de afdeling Amsterdam der partij. De secretaris van het hoofdbestuur had er echter zijn goedkeuring aan gehecht en toen meende Oud er niet meer tegenin te kunnen gaan. Stikker, die tijdens de actie niet in het land was, ergerde zich achteraf, maar zweeg. Waar het hier betrof een hoofdpunt van regeringsbeleid, veroorzaakte dit een situatie, die de formatie van 1948 zeer heeft bemoeilijkt en verlengd.

Toen Stikker tenslotte, op grond van vertrouwen in zijn persoon, werd